

Павленко В.В. Розвиток креативної уяви в школярів / В.В. Павленко // Нові технології навчання: наук-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – Київ, 2016 с. – Випуск 86. – Частина 2. – 182 с. – С. 142–146.

В.В. Павленко,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Розвиток креативної уяви

У статті висвітлено сензитивні періоди розвитку креативності. Проаналізовано поняття «уява», «креативність», «креативна уява». У результаті аналізу основних педагогічних підходів виявлено напрями розвитку креативної уяви учнів. Запропоновано алгоритм розвитку креативної уяви. Визначено чинники розвитку креативної уяви: література, мистецтво, рольові ігри, природа, допитливість самої дитини.

Ключові слова: креативність, розвиток, уява, креативна уява, молодший шкільний вік.

Постановка проблеми. Креативність виступає потужним чинником розвитку особистості, що визначає її готовність змінюватися, відмовлятися від стереотипів. Але найголовніше, що спонукає людину бути креативною, – це мінливість сучасного світу. Унаслідок усього цього стає очевидною необхідність пошуку форм, методів та засобів, що дозволяють розвивати креативність.

Відомі різні підходи до побудови програм, що розвивають креативність, переважна більшість яких спрямована на розвиток тих чи інших складових креативності (креативної грамотності, креативної уяви, креативного мислення та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звертаючись до характеристики креативності, дослідники характеризують її як «властивість»,

прояв і розвиток якої пов'язаний із розвитком уяви, фантазії, мислення. Учені стверджують також, що розвиток креативності якісно змінює особистість [10].

Відповідно до поглядів Л. С. Виготського, В. В. Давидова та інших авторів, розвиток особистості відбувається протягом життя людини. Однією з найважливіших властивостей особистості є креативність, оскільки в процесі людського життя розвивається уява як внутрішній механізм, що забезпечує прояв креативності.

Тому ряд дослідників, як вітчизняних, так і зарубіжних, визначають креативність як властивість особистості (Л. С. Виготський, Дж. Гілфорд, Е. Торренс). Е. Торренс під креативністю розуміє здатність до загостреного сприйняття недоліків, прогалин у знаннях, чуйність до дисгармонії та ін. Автор вважає, що творчий акт ділиться на сприйняття проблеми, пошук рішення, виникнення і формулювання гіпотез, перевірку гіпотез, їхню модифікацію і знаходження результату [1]. Є. Фромм трактує поняття «креативність» як властивість людини, яка здатна дивуватися й пізнавати, вміє знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, націлена на відкриття нового і здатна до глибокого усвідомлення свого досвіду [2].

Уява – це вміння конструювати подумки з елементів життєвого досвіду (вражень, уявлень, знань, переживань) за допомогою нових їх поєднань до співвідношень нового, що виходить за межі раніше сприйнятого [13].

Мета статті – дослідити особливості розвитку креативної уяви.

Виклад основного матеріалу. У дітей креативність розвивається поступово, проходить декілька стадій розвитку. Ці стадії протікають послідовно: перш ніж бути готовою до переходу до наступної стадії, дитина обов'язково повинна оволодіти якостями, що формуються на попередніх стадіях.

Креативність не визначається генетично, а залежить від чинників, які впливають на формування особистості. Не існує перерви у розвитку креативності. Спад у розвитку креативності можна пояснити тим, наскільки виражені нові вимоги і стресові ситуації, які переживає дитина. Спад у

розвитку креативності можна уникнути в будь-якому віці шляхом використання спеціальних технологій.

Розвиток креативності учнів буде ефективним за умови, що він буде цілеспрямованим процесом, у ході якого вирішується ряд педагогічних завдань, спрямованих на досягнення кінцевої мети.

Наприклад, Е. Торренс вважає, що найвищі підйоми в розвитку креативності припадають на дошкільний вік (**5 років**), молодший шкільний вік, а також на підлітковий і старший шкільний вік (**9 років, 13 років, 17 років**). Приблизно кожні чотири роки спостерігається певний підйом у розвитку креативності.

В. Н. Дружинін підкреслює, що в розвитку креативності є два сензитивних періоди: *перший* – у 3–5 років, коли відбувається інтенсивний розвиток «первинної» креативності як загальної творчої здібності; і *другий* – у 13–20 років, коли розвивається «спеціалізована креативність», тобто здатність до творчості, пов'язана з певною сферою людської діяльності. Другий період найбільш пластичний, сприйнятливий до зовнішніх впливів. Креативність виступає значущим чинником, що визначає розвиток особистості [7].

Саме уява призводить до великих відкриттів і інновацій. Уява допомагає людям створювати красу у світі, дає путівку в життя усьому новому. Вона допомагає генерувати креативні ідеї і способи виконання завдань. Під час творчих ігор діти виконують безліч ролей, використовують безліч інструментів і різних матеріалів для презентації своєї ролі, що є позитивною вправою для розуму. Найгірше, що може зробити дорослий, – це пригнітити фантазію дитини, не дозволити їй розвиватися повною мірою.

Креативна уява є одним із найбільш важливих компонентів властивостей особистості, особливо в дитячому віці. Креативна уява виявляється, насамперед, у вмінні, створювати нові образи; встановлювати нові зв'язки між об'єктами, явищами, поняттями тощо.

Основна тенденція в розвитку уяви молодших школярів полягає в переходах від переважно репродуктивних її форм до творчої переробки

уявлень, від простого їх комбінування до логічно обґрунтованої побудови нових образів. Розвитку репродуктивної уяви у дітей молодшого шкільного віку важливо надавати особливої уваги. На думку деяких психологів [3], якщо не розвивати відтворювальну уяву в молодшому шкільному віці, то це неминуче призведе до гальмування креативного сприймання не тільки в цьому віці, а й на наступних етапах розвитку особистості.

Важливі для нашого дослідження положення містяться в працях Л. С. Виготського. Учений приділяє велику увагу аналізу механізму креативної уяви – важливого компонента креативного потенціалу учня. На думку вченого, креативна уява включає в себе:

- виділення окремих елементів предмета, їх зміна;
- з'єднання змінених елементів у нові цілісні образи, систематизація образів та їх кристалізація в предметному втіленні.

Учений зазначає, що «дитина, навіть найменша, перебуває в постійному пошуку нового, раніше невідомого, що в подальшому стає супутником дитячого розвитку» [4, с. 93].

Л. С. Виготський виділив чотири форми, що зв'язують уяву з дійсністю:

- ✓ уява спирається на досвід, нове створюється з елементів дійсності – що багатший досвід людини, то більше матеріалу, яким володіє його креативна уява;
- ✓ уява виступає як засіб розширення досвіду. Це вища форма зв'язку уяви з реальністю, яка можлива лише завдяки чужому або соціальному досвіду;
- ✓ емоційний зв'язок, який виявляється двояко:
- ✓ уява керується емоційним фактором – внутрішньою логікою почуттів, почуття впливають на уяву. Це найбільш суб'єктивний, найбільш внутрішній вид уяви;
- ✓ уява впливає на почуття, проявляється закон емоційної реальності уяви;
- ✓ уява стає дійсністю, коли вона кристалізується, втілюється, починає реально існувати у світі й впливати на інші речі.

Це повне коло креативної діяльності уяви, можливе також і для суб'єктивної уяви, яка спирається на емоції [4, с. 121].

Як показують дослідження Л. С. Виготського, уява у дітей бідніша, ніж у дорослої людини, що пов'язано з недостатнім особистим досвідом [5]. Учений вказує на необхідність «розширювати досвід дитини, якщо ми хочемо створити досить міцні основи для її творчої діяльності». Розвиток уяви в дитячому віці залежить не тільки від досвіду, але й від потреб та інтересів; від утілення продуктів уяви в матеріальну форму; від технічного вміння; від традицій, а також від навколишнього середовища. Дитяча уява має образний характер, її функціонування – це особливий тип переструктурування образів, які створюються через здатність вирізняти властивості образу від інших його властивостей і переносити на інший образ [4].

Уява проявляється в активній діяльності дитини з перетворення, поповнення, переструктурування досвіду. Так відбувається узагальнення досвіду діяльності, який у дитини виражається у здатності комбінування. Важливу роль у процесі комбінування відіграє основний механізм мислення, аналіз через синтез, тому перетворення об'єкта здійснюється на основі нових властивостей об'єкта через включення його в нові зв'язки з іншими предметами [12].

А. В. Петровський [14] виокремлює такі прийоми комбінування в уяві: з'єднання частин різнорідних об'єктів і зміни кількості частин предмета і зсуву. Подібні прийоми уяви, властиві дітям, називає і В. А. Левін [9]: включення об'єкта в нову ситуацію, зміна умов дії об'єкта, наділення об'єкта невластивими йому якостями.

О. М. Дьяченко зазначає, що уява дітей початкової школи має *два компоненти*: породження загальної ідеї і складання плану реалізації цієї ідеї. Учений зазначає, що при побудові нового образу діти шести років використовують в основному елементи реальності, на відміну від них, діти восьми-дев'яти років будують образ вже в процесі вільного оперування уявленнями [8].

Для розвитку уяви слід встановлювати **квоту ідей**, тренувати свій розум. Наприклад, генерувати по п'ять ідей на день протягом одного тижня. Найважче вигадати п'ять перших ідей, потім вони будуть з'являтися самі. Що більше висунутих ідей, то більше шансів на перемогу.

Алгоритм розвитку креативної уяви:

Встановити квоту ідей → бачити мету → не діяти за звичкою → давати поживу для розуму → аналізувати зміст поточної інформації → створити банк ідей → «ловити» думки → мислити правильно → реєструвати ідеї.

Квота допомагає активно генерувати ідеї, не чекаючи, коли вони з'являться самі собою. Слід поповнювати квоту, навіть якщо ідеї, що приходять на думку, на перший погляд здаються смішними або «притягнутими за вуха». Квота не повинна заважати генерувати все більше і більше ідей, нехай вона служить лише гарантією того, щоб не опуститися нижче встановленого мінімуму [11, с. 32–33].

Томас Едісон запатентував тисячу дев'яносто три винаходи. Він свято вірив, що потрібно тренувати власний розум і розум своїх колег, і вважав, що без встановленої квоти ідей він би не створив так багато винаходів. Його особиста квота дорівнювала одному маленькому винаходу кожні десять днів і одному великому – кожні півроку.

Учений зазначає, що «ми не повністю використовуємо свою здатність бачити. Ми йдемо по життю і переглядаємо величезну кількість інформації, предметів, сцен. Ми дивимося, але не бачимо. Навчившись звертати увагу на те, що відбувається навколо, можна розвинути в собі приголомшливу здатність бачити чудеса, дивлячись на звичайні речі» [11].

Навчившись звертати увагу на те, що відбувається навколо, можна розвинути «подвійний зір», який дозволить помічати не лише те, що бачать усі, але і щось абсолютно непомітне.

Наприклад, подивіться на малюнок. Чи бачите ви на ньому щось незвичайне? Якщо не бачите, придивіться уважніше. Ідею реально відшукати всюди. Ідея може ховатися на пагорбі, під кущем, у придорожній канаві...

Можливо, ви її ніде й ніколи не знайдете, але навіть у цьому випадку ви придбаєте багато, навчившись уважно дивитися на світ.

Отже, уява є основою будь-якої творчої діяльності. Вона допомагає людині звільнитися від інерції мислення, вона перетворює уявлення пам'яті, тим самим забезпечуючи у результаті створення свідомо нового. У цьому сенсі все, що оточує нас і що зроблено руками людини, весь світ культури, на відміну від світу природи, – усе це є продуктом уяви [6].

Розвинути дитячу уяву можна за допомогою *літератури, мистецтва, рольових ігор, природи, допитливості самої дитини*.

Література. Фантастика – це продовження уяви. Коли ми читаємо або слухаємо фантастичні оповідання, то уявляємо кожную сцену і бачимо персонажів, світ розповіді оживає. Тому саме оповідання можуть допомогти дитині розвивати уяву.

Слід читати книги, ділитися історіями свого дитинства, грати сцени з улюблених п'єс. Батькам потрібно разом із дітьми дивитися фільми й допомагати дітям аналізувати ці історії з різних поглядів. Потрібно, щоб дитина вбирала в себе сюжети і мудрість кожної історії. При цьому не варто обмежувати читання лише фантастичними оповіданнями. Щоб усебічно збагатити розум дитини, слід використовувати історичну тематику, біографії й оповідання про видатні особистості, інновації і відкриття.

Ідеї для втілення:

- обговорювати різні сцени з книг і фільмів, придумувати з дітьми альтернативні кінцівки;
- разом придумувати власні розповіді;
- ставати персонажами книги / фільму і грати за вигаданим сценарієм;
- читати ілюстровані книги для дітей дошкільного віку. Витрачати деякий час, щоб детально розглянути картинки;
- допомагати дітям дізнаватися нові слова, назви цікавих місць, допомагати вивчати ті історичні події, про які розповідається в оповіданнях.

Мистецтво. Дитячі малюнки є першими спробами творчого самовираження дитини. Замість того щоб забороняти або обмежувати такого роду діяльність, батькам слід знайти й запропонувати дитині спеціальне місце з придатними для творчості поверхнями.

Вибрати одну стіну в будинку й дозволити дітям використовувати її для творчості. Бажано, щоб діти використовували акрилові фарби, які легко змиваються й не залишають сліду.

Дітей старшого віку варто записати в художню школу (або школу мистецтв), ходити з ними на виставки і в музеї. Мистецтво сприяє розвитку креативного самовираження дитини. Дивлячись на картини й скульптури, діти розвивають креативність.

Ідеї для втілення:

- для занять мистецтвом слід забезпечити дитину необхідними інструментами (фарби, пензлі, папір, глина, тісто для ліплення та ін.);
- утримуватися від угадування кінцевого результату творіння дитини (ви можете не вгадати, що намалювала дитина, і тим самим злякати її), краще хваліть її палітру. Наприклад, дерева, намальовані нею, можуть не виглядати як дерева, тому краще просто залишатися спостерігачем, а не критиком;
- надати дитині предмети, на яких вона може малювати. Порожні лотки з-під яєць, картонні коробки й маленькі глиняні горщики чудово підійдуть як «полотно».

Рольові ігри. Коли дитина хоче побути в уявному, вигаданому нею світі, грайтеся разом із нею. Коли дитина звернеться до вас з дивним проханням або повідає дивну інформацію, погоджуйтеся з дитиною, навіть якщо вона говорить, що в кімнаті літає лебідь, або просить вас покуштувати свіжоспечений смачний торт із «ведмедиків» власного приготування.

Ідеї для втілення:

- надайте своєму малюкові реквізит, необхідний для його творчих ігор (старі шарфи, наволочки, подушки, килими, коробки й одяг – підходящі речі для таких вправ);

- якщо дитина просить вас стати певним персонажем, неодмінно беріть участь у її іграх. Дотримуйтесь її правил і грайтеся разом із нею.

Природа. Природа є великим учителем. Пісочні замки – це спосіб висловити дизайнерські й архітектурні думки дитини. Малювання фігур за допомогою гілок або пальцями на піску є можливим завдяки креативній уяві дітей, яка запускає процес конструювання та оформлення. Спостереження за веселкою, розташуванням небесних світил і сузір'їв, заходами сонця, припливами – все це чудеса, які допомагають розвивати уяву вашого малюка. Риба у воді, осінні листя, що падає, набухання бруньок навесні й багато інших природних явищ допомагають відкрити нові горизонти дітям різного віку. Поставте пріоритетним завданням прогулянки на свіжому повітрі й дозволяйте дітям вільно гратися на природі. Оберегайте їх від шкідливих природних проявів (наприклад, укуси комах), але тільки не оберегайте їх від досліджень природи.

Ідеї для втілення:

- відвідуйте заповідники дикої природи, ботанічні сади, природні парки і знайомте дітей із новими рослинами і тваринами;
- ознайомте дітей із телескопом, читайте книги про Всесвіт і нашу планету;
- збирайте з дітьми черепашки, камінці й гальку з пляжів і водоєм.

Допитливість. Цікавість, або допитливість, пов'язана з дослідженням невідомого, навіть якщо невідоме – це стеблинка травинки. Витрачайте час, щоб вислухати питання вашої дитини і разом із нею знайти відповіді. Допоможіть їй зрозуміти сенс довілля через думки, ідеї та творчість.

Ідеї для втілення:

- ставте дітям хитромудрі, відкриті питання, щоб вони відповідали творчо, а не тільки «так» або «ні»;
- необхідно надати дітям інструменти для задоволення цікавості. Ваш малюк любить тигрів? Чудово. Організуйте для нього перегляд

документального фільму про тигрів. Подивіться фільм разом, дайте відповідь на питання дитини, перетворіть перегляд у веселе й цікаве проведення часу;

- разом розв'язуйте головоломки;
- вигадуйте римовані рядки;
- відвідайте нові місця.

Висновок. Ми проаналізували поняття «креативна уява» – це вміння виділити окремі елементи предмета та змінити їх; з'єднання змінених елементів у нові цілісні образи, систематизація образів та їх кристалізація в предметному втіленні.

Запропоновано алгоритм розвитку креативної уяви.

Визначено чинники розвитку креативної уяви: *література, мистецтво, рольові ігри, природа, допитливість самої дитини.*

Список використаних джерел

1. Бабич О. М. Развитие креативных способностей у старших дошкольников / О. М. Бабич, Н. И. Вьюнова, К. М. Гайдар. – М. : Эксмо, 2010.
2. Богоявленская Д. Б. Психология креативных способностей / Д. Б. Богоявленская. – М. : Академия, 2012.
3. Волков Б. С. Психология младшего школьника / Б. С. Волков. – М. : Просвещение, 2002. – 125 с.
4. Выготский Л. С. Воображение и креативность в детском возрасте / Л.С. Выготский. – М. : Просвещение, 1991.
5. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций / Л.С. Выготский. – М. : Эксмо, 2011.
6. Григорьева Г. Г. Развитие дошкольника в изобразительной деятельности / Г. Г. Григорьева. – М., 2000.
7. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / Н. В. Дружинин. – СПб. : Питер, 2008. – 358 с.
8. Дьяченко О. М. Развитие воображения дошкольника / О. М. Дьяченко. – М., 2006.

9. Левин В. А. Воспитание креативности / В . Левин. – Томск : Пеленг, 1993.
10. Меерович М. И. Технология креативного мышления: практическое пособие / М. И. Меерович, Л. И. Шрагина. – М. : АСТ, 2009.
11. Микалко М. Игры для разума. Тренинг креативного мышления / Майкл Микалко. – Санкт-Петербург, 2007. – С. 32–33.
12. Полуянов Д. Воображение и способности / Д. Полуянов. – М. : Знание, 1985.
13. Словник базових понять з курсу «Педагогіка» : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів : вид. 2-ге, доп. і перероб. // Укладач О. Є. Антонова. – Житомир : ФО-П Левковець Н. М., 2014. – 100 с.
14. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М. : Изд-во МГУ, 2008.